

**МАЛА И СРЕДЊА ПРЕДУЗЕЋА – НОСИОЦИ
ГРИНФИЛД ИНВЕСТИЦИЈА У ЦРНОЈ ГОРИ****SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES - DRIVERS OF GREENFIELD
INVESTMENT IN MONTENEGRO****Јелена Жугић**Факултет за пословне студије, Универзитет Медитеран, Подгорица, Црна
Гора

Сажетак: Неопходан услов остваривања позитивних утицаја прилива страног капитала на неку земљу је оптимално приступање и отварање домаћег тржишта капитала међународним тржиштима. Полазна хипотеза рада је следећа: кључни проблем малих економија је базирање економског раста на страним директним инвестицијама (СДИ), као примарној детерминанти привредног раста и развоја. То је посебно опасно у периодима када њихов ниво опадне, као што је случај током актуелне глобалне економске кризе. У тим ситуацијама, мале економије, каква је црногорска, принуђене су да се задужеју у иностранству а пошто су осетљиве на спољне шокове веома брзо досегну лимит експанзивне фискалне политике и за кратко време догурају од малог до изузетно великог јавног дуга. Предмет рада је анализа утицаја гринфилд инвестиција малих и средњих предузећа на повећање производње и запослености. Циљ рада је указивање на значај малих и средњих предузећа кроз гринфилд инвестиције као кључног мотора црногорског економског развоја. Први део рада се односи на значај међународног кретања капитала и СДИ, као њиховог најважнијег облика, глобална кретања и утицај СДИ на макроекономске показатеље црногорског раста. У другом делу рада се анализирају мала и средња предузећа као носиоци конкурентности црногорске економије.

Кључне ријечи: мала и средња предузећа, стране директне инвестиције, гринфилд инвестиције, конкурентност, јавни дуг

Abstract: A necessary condition for achieving positive impact of foreign capital inflows in one country is optimally access and opening of domestic markets to international capital markets. The hypothesis is as follows: The key problems of small economies is basing economic growth on foreign direct investment as the primary determinants of economic growth and development. It is especially dangerous in periods when their level fall, as is the case during the current global economic crisis. In these situations, small economies, such as Montenegro, are forced to borrow abroad and because they are vulnerable to external shocks quickly reach a limit fast-growing fiscal policy, and for a short time reach from small to large public debt. The paper analyzes the impact of greenfield investment of small and medium enterprises to increase production and employability. The aim is to show the importance of small and medium enterprises through greenfield investment as a key engine of economic development of Montenegro. The first part of the article refers to the importance of international capital movements and FDI, as their most important form of global trends and the impact of FDI on macroeconomic indicators of Montenegro's growth. The second part analyzes the small and medium enterprises as factors of competitiveness of the Montenegrin economy.

Key words: *small and medium enterprises, foreign direct investment, greenfield investment, competitiveness, public debt*

УВОД

У данашњим условима глобализације, кад су иновације у информационам технологијама, рачунарским мрежама, телекомуникацијама и транспортним системима допринеле повезивању тржишта на свим удаљеностима и процвату међународног кретања капитала, роба, услуга и људи, предузећа су се, независно од величине или индустријске припадности, морала прилагодити променама. Правци развоја економије транзиционих земаља, укључујући и Црну Гору, могу се односити на повећање производње и запослености кроз гринфилд инвестиције, и то преко малих и средњих предузећа (МСП), као носилаца конкурентности црногорске економије.

Читајући обимну литературу из предметне области, да се утврди да се отварање домаћег тржишта капитала међународним тржиштима остварује у четири корака. Прво је потребно смањити фискални дефицит земље до одрживог нивоа, затим либерализовати спољну трговину, затим финансијске институције, како би оне ојачале, и коначно, либерализовати капитални и финансијски рачун биланса плаћања. Транзицијске земље (посматране су земље региона), делом су следиле препоручени теоријски модел либерализације.

У почетку је прилив страног капитала био везан уз започете процесе либерализације текућег рачуна биланса плаћања и уз приватизацију, али је даљи ток прилива капитала зависио од успеха транзиције и од спроведених структурних и институционалних реформи. С друге стране, глобализација међународне економије и трговинска либерализација доводи до појачане интеграције тржишта и временом смањује важност величине тржишта као једне од детерминанти локације инвестиција. Имајући у виду значај и потенцијал МСП, са једне стране, и чињеницу да све више земаља подстиче страна улагања, са друге стране, имамо разлог више за подстицање улагања и базирање будућег развоја на овој претпоставци.

1. МЕЂУНАРОДНО КРЕТАЊЕ КАПИТАЛА И СТРАНЕ ДИРЕКТНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ

1.1. Глобална кретања страних директних инвестиција

Међународно кретање капитала као део међународног финансирања подразумева трансфер реалних и финансијских средстава, институција, предузећа и резидената из различитих земаља у циљу задовољења економских интереса учесника у трансферу (Dunning, 1992, p.109). На тај начин, реализује се међународна диверсификација пословних активности, што утиче на јачање конкурентске предности и стварање глобалног конкурентског производа. Истовремено се утиче на привредни раст, промену привредне структуре, платни биланс, запосленост и економску стабилност појединачних земаља. СДИ као најзначајнији облик међународног кретања капитала, представљају дугорочан пласман приватног капитала у иностранство, којим се стиче власничка контрола над иностраним предузећем. Овај облик међународног кретања капитала подразумева да постоји дугорочан однос између директног инвеститора и иностраног предузећа, као и значајан степен утицаја директног инвеститора на менаџмент тог иностраног предузећа.

Иако су, теоријски посматрано, трансфери технологије и економска преливања капитала ван националних граница веома важни код СДИ, њихова важност зависи од понуде супериорне технологије и *know-how*-а од мултинационалних компанија и апсорпцијског капацитета земаља у које се инвестира. *Mayer-Foulkes* и *Nunnenkamp* показују како економске активности повезане са СДИ у САД имају позитивне ефекте на раст релативног дохотка у развијеним земљама, чиме доприносе њиховој конвергенцији нивоа дохотка у САД. Тај се ефекат смањује кад су у питању земље нижег дохотка (Mayer Foulkes and Nunnenkamp, 2005, p.6) .

Међутим, СДИ могу генерисати и негативне трансфере ако, рецимо, домаћим предузећима порасту трошкови фактора производње као резултат СДИ. Истовремено, страна предузећа могу покушавати да уведу све већи удео својих инпута, што може генерисати проблеме у билансу плаћања, домаћи добављачи интермедијарних добара могу бити погођени падом тражње (Yeung et al, 2003, p.19).

При анализи утицаја СДИ на националне економије, веома је важно испитати и утицај прилива страног капитала на домаће инвестиције, будући да страни капитал може у транзицијским

земљама подстицати домаће инвестиције (*crowding in* ефекат) или их истискивати (*crowding out* ефекат). Ова је проблематика посебно анализирана у раду *Bosworth* и *Collins* 1999. године (прилагођено према Билас, 2006, стр.87-100).

Данас, ако погледамо ситуацију и податке на глобалном нивоу, СДИ су услед светске економске кризе смањене на глобалном нивоу, а самим тим и у Црној Гори. Прилив СДИ на глобалном нивоу је пао за 16%, на \$1,23 билион а у 2014. унутрашњи токови СДИ у економијама у развоју су достигли највиши ниво, \$681 милијарди, што је пораст од 2,5% (*United Nations Conference on Trade and Development*, 2015, р.11). Земље у развоју су прошириле своје вођство по приливу СДИ на глобалној равни, а Кина је постала највећи светски прималац СДИ. САД су пале на треће место у односу на 2013, када су биле на првом месту. Међу пет највећих прималаца СДИ, четири су из групе земаља у развоју (Кина, Хонг Конг, Сингапур и Бразил). Као инвеститори, земље у развоју и транзицијске земље стално повећавају своје инвестиције у иностранству, а прошле године су учествовале са рекордних 39% у глобалном одливу СДИ – у раним 2000-им су износиле свега 12% (*United Nations Conference on Trade and Development*, 2014, р. 2-3). Прилив СДИ у земљама Европске уније достигао је очекиваних \$267 милијарде, што представља пораст од 13%, што је само једна трећина од максимума који је достигнут у 2007. У земљама у транзицији прилив СДИ је више него преполовљен и достигао је \$45 милијарди, као последица регионалног сукоба, санкција Руске федерације, негативних изгледа за улагање од стране страних инвеститора (посебно од развијених земаља).

Генерално посматрајући, опрезан оптимизам се враћа на глобалну сцену СДИ. Према пројекцијама УНЦТАД-а, СДИ токови би се могли попети на \$1,7 билиона у 2015, \$1,8 билиона у 2016, односно \$1,7 билиона у 2017 (2015, р.12). Међутим, низ економских и политичких ризика, укључујући текуће несигурности у еуро зони, потенцијална преливања и сукобе, упорну рањивост растућих економија, може пореметити пројектовани опоравак. Са друге стране, јачање економског раста у САД, ниже цене нафте и проактивне монетарне политике у Еурозони повољно ће утицати на стране директне инвестиције у 2015.

1.2. Утицај СДИ на привредни раст Црне Горе

За одрживост мале економије, па чак и за њену базичну макроекономску стабилност, СДИ су неопходне. Ако посматрамо

Црну Гору, у 2013. забиљежено је смањење прилива СДИ. Нето прилив СДИ је износио €323,9 милиона, што је за 29,8% мање у поређењу са претходном годином (Централна банка Црне Горе, 2013, стр.10).

Теоријски посматрано, неспорно је да СДИ позитивно утичу на привредни раст, запосленост и извозну активност земље. Међутим, у Црној Гори, а слично је и у земљама региона, није дошло до раста бруто друштвеног производа (БДП), нити до раста запослености, првенствено због занемарљивог броја гринфилд инвестиција (директне инвестиције у потпуно нови производни погон на иностраном тржишту), док је биланс плаћања земље погоршан, што показује значајно бржи раст увоза од раста извоза (преко пет пута).

Међутим, од самих бројки прилива СДИ много је важнија вредност укупних и начини на који ће се та улагања у будућности повећавати. У крајњем, најважнија је структура тих инвестиција која треба да буде усмерена ка производним и извозно ориентисаним делатностима које могу омогућити извозну конкурентност. Зато је неопходно што пре се ориентисати на секторе размењивих добара као што су пољопривреда, грађевинарство или индустрија, уместо неразмењивих сектора који се односе на финансије и некретнине. Озбиљне инвеститоре ће привући адекватан институционални и законодавни оквир, који укључује борбу против корупције, владавину права, ефикасно судство, решене имовинске односе и постојање планова за економски одрживе пројекте.

Табела 1.: Бруто стране директне инвестиције у Црној Гори (2008-2014)

у 000€	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Улагања у пр. и банке	259.900	735.400	260.200	157.700	212.700	76.300	80.500
Прод. удео у другом пр.							
Прод. непокретности у ин.							
Интеркомпанијски дуг	245.900	161.900	163.900	132.600	162.500	188.800	230.450
Смањење капитала у ин.	6.200	600	32.300	20.100	32.200	12.100	6.600
Продаја некретнина	320.100	170.500	186.800	184.300	226.200	202.000	180.550
УКУПНО	832.100	1.068.400	643.200	494.700	633.600	479.200	498.100
Годишња стопа раста	-17	28	-39	-23	28	-25	4

Извор: Централна банка Црне Горе

Највећи узлет СДИ је био у периоду 2004-2008. У 2008, кад почиње глобална економска криза, имамо благи пад бруто СДИ за 17% у односу на претходну годину, када су оне износиле €832 милиона. У 2009. расту за 28%, те досежу рекордних €1,068 милиона (захваљујући продаји и докапитализацији Електропривреде Црне Горе). Укупан прилив бруто СДИ у 2010. износио је €643,2 милиона, што значи да су СДИ опале за 39%, премда резултат тих кретања Црну Гору и даље сврстава у сам врх економија у транзицији, кад се посматра ниво СДИ *per capita* у региону. У 2011. је остварен прилив од €494,7 милиона, што је за 23% мање у односу на претходну годину, док је у 2012. остварен прилив од €633,6 милиона, што је за 28% веће у односу на претходну годину, да би у 2013. опет забиљежен пад од 25%. У 2014. је забиљежен пораст од 4%.

Што се тиче структуре СДИ, улагања у предузећа и банке доминирају у периоду 2009–2010, изузимајући 2013. када су драстично опала на €76,3 милиона, што је три пута ниже у односу на претходну годину и десет пута ниже у односу на рекордну 2009. У 2007. ова компонента износи €378 милиона или 38% СДИ. У 2008. долази до поновног пада на €260 милиона, што чини 31% укупних СДИ. У 2009. долази пак до значајног раста учешћа улагања у предузећа и банке, тако да су ова улагања износила €735,4 милиона, што чини 69% бруто СДИ. Наведена ставка је 2010. драстично опала (за 70,5% у односу на претходну годину), па је износила €260,2 милиона. И коначно, 2011. долази до поновног пада ове ставке, која износи свега €157,7 милиона, док су у 2012. инвестиције у предузећа и банке износиле €212,7 милиона, што представља раст од 34,9% у односу на исти период претходне године. Следеће године су поново опале за 65% и у 2014. Остале на приближно истом нивоу.

Улагања у некретнине посебно су обележила период од 2007. до 2008. године. У 2008. долази до њиховог пада на €320 милиона и смањења њиховог учешћа на око 38%. Наредне, 2009. пад улагања у некретнине се наставља и износи €171 милион, што чини око 16% бруто СДИ. Драстичан пад продаје некретнина једним делом се може објаснити глобалном економском кризом, поготово на тржишту некретнина.

У 2010. инвестиције у некретнине забележиле су раст од 9,5% те су износиле €186,8 милиона, док су у 2011. благо опале на €184,3 милиона. У 2012. највећи прилив је остварен управо у тој години а слична ситуација поновила се и у 2013, да би у 2014. забележили пад од 11%. За очекивати је да по престанку кризе и враћања оптимизма код инвеститора, дође до поновног јачања прилива СДИ по основу некретнина. Прилив СДИ у форми интеркомпанијског дуга у 2011.

износио је €132,6 милиона, што је 23,3% мање него у 2010, односно €162,5 милиона у 2012. а у 2013. је повећан на €188,8 милиона, док је у 2014. достигао износ од €230,45 милиона еура.

Међузависност платног биланса и СДИ од 2008 до 2014. можемо видети у табели 2.

Табела 2: Платни биланс Црне Горе у периоду 2008 -2014.

У милионима €	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Текући рачун 1+2+3+4	-1.564,29	-896,27	-764.23	-634.48	-587.64	-487.019	-525.765
РОБЕ	-2.082,34	-1.371,50	1.267.16	-1.306.24	-1.389.20	-1.330.115	-1.376.404
1.1. Извоз	467,38	296,28	356.62	476.54	391.86	402.875	357.496
1.2. Увоз	2.549,72	1.667,78	1.623.79	1.782.79	1.781.06	1.732.989	-1.733.900
УСЛУГЕ	399,38	384,52	410.26	528.15	612.25	646.837	690.345
2.1. Приходи	750,59	680,49	747.02	844.94	997.57	1.057.723	1.030.642
2.2. Расходи	351,21	295,96	336.76	316.78	385.32	410.886	340.297
ДОХОЦИ	45,61	5,33	-21.73	26.26	53.83	65.544	45.901
3.1. Приходи	168,64	162,72	165.80	192.82	206.22	212.668	226.093
3.2. Расходи	123,03	157,39	187.54	166.55	152.4	147.124	180.192
КАПИТАЛНИ И ФИН. РАЧУН	1.329,75	539,82	370.94	416.38	344.22	236.842	124.253
РАЧУН КАПИТАЛА	-0,46	1,96	-495	-2.99	7.40	2.566	-6
ФИНАНСИЈС КИ РАЧУН	1.330,21	537,86	371.44	419.37	336.81	234.276	124.259
2.1. Директне нето инв.	551,71	910,91	552.10	389.10	461.59	323.879	353.940
2..2. Портфолио нето инв.	-15,53	-41,85	188.20	163.59	-24.69	41.992	84.386
2.3. Остале нето инв.	638,73	-274,61	-352.29	-247.65	-55.49	-54.206	-195.676
ПРОМЕНА РЕЗЕРВИ ЦБЦГ	155,30	-56,59	-16.58	114.32	-44.60	-77.389	-118.391
НЕТО ГРЕШКЕ И ОМАШКЕ	234,54	356,45	393.29	157.00	243.42	250.177	401.512

Извор: Централна банка Црне Горе

У табели платног биланса Црне Горе, у делу који се односи на финансијски рачун, налазе се директне нето инвестиције (брuto СДИ – одливи по основу СДИ), које су веома значајна ставка за праћење раста црногорске економије. До 2008. оне су расле, да би у кризној

2010. и 2011. драстично опале. У 2008. су биле €552 милиона да би у 2009. порасле за 65% и износиле €911 милиона. Парадокс је да је у том периоду реална стопа раста БДП-а, према проценама ИМФ-а, износила -7%. Међутим, у 2010. оне су опале за 60%, а и у 2011, услед продубљивања кризе и мањег интересовања страних инвеститора, забележено је њихово смањење за 29,5% у поређењу с претходном годином. У 2012, оне су почеле благо да расту, па су за 18,6% веће у односу на претходну годину, да би у 2013. опет пале за 30% и у 2014. благо порасле за 9%. На рачуну портфолио инвестиција забележен је већи прилив новчаних средстава, услед појачаног задуживања државе на међународном тржишту капитала, што је резултирало нето приливом у износу од €84,4 милиона, док је истовремено на рачуну осталих инвестиција остварен нето одлив у износу од €195,7 милиона.

Према подацима Министарства финансија, државни дуг Црне Горе, на крају 2014, износио је €1,9 милијарди или 57,3% процењеног БДП-а за 2014 (Централна банка Црне Горе, 2014, стр.108). У односу на крај 2013. већи је за €9,2 милиона или 0,5%. Укључујући износ државних депозита од €49,5 милиона, укупан државни дуг, на крају 2014, износио је €1.893,4 милиона или 55,8% процењеног БДП-а. Гаранције Црне Горе износе €314,3 милиона. Укључивањем гаранција, државни дуг Црне Горе прелази ниво од 60% БДП-а, што јасно сугерише да се мора наставити са опрезном фискалном политиком у наредном периоду.

На основу наведених података је очигледно да је Црна Гора на опасној граници презадужености. Највећу забринутост уноси податак да је последњих година јавни дуг растао као резултат буџетског дефицита и осталих мера из домена кризног менаџмента, очито пратећи привредни циклус који смо имали. Тако је у периоду 2005–2007. укупни дуг опадао као резултат отплате дугова које је било могуће захваљујући буџетском суфициту, изазваним растом СДИ. Сада, кад СДИ стагнирају, постаје јаснији тренд раста јавног дуга и његовог учешћа у БДП (Поповић, 2010, стр.208).

Дакле, Црној Гори су за привредни раст неопходне СДИ а оне су у 2013. опале скоро за трећину у односу на претходну годину, да би у 2014. порасле свега 4% у бруто износу. У таквим условима, и ниво производње и агрегатна тражња се могу подржати преко задуживања јавног сектора. Међутим, мале економије, каква је црногорска, пошто су осетљиве на спољне шокове веома брзо досегну лимит екпанзивне фискалне политике и за кратко време догурају од малог до изузетно високог јавног дуга. Осим тога, Црна Гора нема сопствену монетарну политику, па се проблем јавног дуга

почео постављати још на почетку глобалне економске кризе. Један од кључних проблема црногорске економије јесте базирање садашње економског раста искључиво на СДИ, уместо на сопственој производњи, сопственом извозу и конкурентности својих производа и услуга. То је посебно опасно у периодима када њихов ниво опадне, као што је случај током актуелне глобалне економске кризе. СДИ несумњиво имају позитивне импликације на економију једне земље, чак су и неопходне малим економијама не само за раст и развој, већ и за базичну макроекономску стабилност, али их је неопходно посматрати кроз призму секундарне а не примарне детерминанте привредног раста. Међутим, Црна Гора користи СДИ много више за личну и државну потрошњу, уместо на покретање производног циклуса.

Из тог разлога један од могућих праваца раста и развоја црногорске економије могли би се односити на повећање производње и запослености кроз гринфилд инвестиције, и то преко МСП као носилаца конкурентности црногорске економије (Жугић, 2012, стр.96-97). Ако се узму у обзир наведени подаци УНЦТАД-а, Црна Гора би се могла окренути земљама у којима се налази слободни новац, попут азијских земаља, Кине или Турске и усмерити га на важне пројекте који би, у крајњем, генерирали већу стопу раста економије.

2. МАЛА И СРЕДЊА ПРЕДУЗЕЋА – НОСИОЦИ КОНКУРЕНТНОСТИ ЦРНОГОРСКЕ ЕКОНОМИЈЕ

2.1. Дефинисање и значај МСП за црногорску економију

Заједничка дефиниција малих и средњих предузећа (МСП) на нивоу Европске Уније, од кључне је важности, пошто се она користи као основа за одлуке у законодавству ЕУ о државној помоћи и структурним фондовима (Ogawa, 2001, p.111-113). Посматрајући европска искуства, од 20 милиона предузећа, која постоје у ЕУ, 99% њих су управо мала и средња предузећа. Они доприносе бруто домаћем производу ЕУ са 60%, обезбеђују 80 милиона радних места и запошљавају двије трећине од укупног броја запослених у приватном сектору у ЕУ.

МСП свесно циљају тзв. тржишне нише, уско специјализоване сегменте тржишта, где велике компаније имају занемарљив утицај (Ракита, 2006, стр.53). У Црној Гори мала предузећа чине 98,7%, средња предузећа чине 1,1%, а велика предузећа 0,2% у укупној структури предузећа (Завод за статистику

Црне Горе, 2012). Црна Гора има велики број области у којима МСП могу успешно пословати и где се могу привући страни инвеститори. Примера ради, са 516.000 ha укупне пољопривредне површине, 188.000 ha обрадиве површине, 0,80 ha пољопривредних и 0,29 ha обрадивих површина по становнику (што је изнад расположивих површина већине европских земаља) и традицијом бављења пољопривредом, Црна Гора има потенцијал за далеко снажнији развој пољопривредне производње од садашњег.

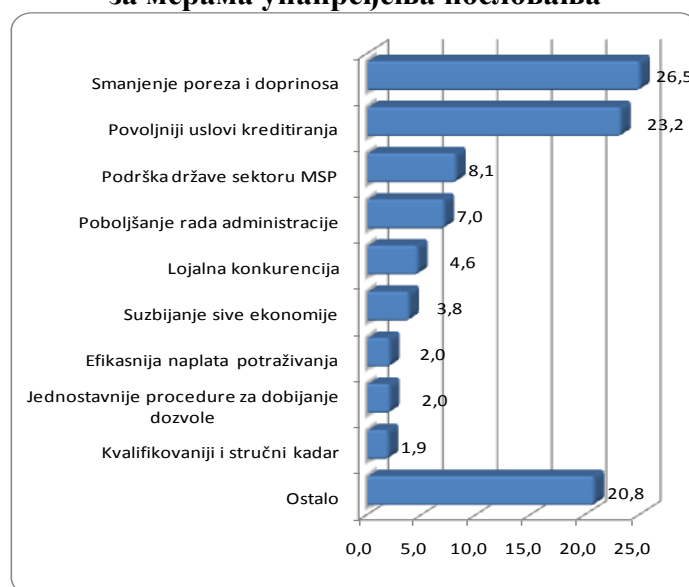
Инфраструктурне и капиталне инвестиције, попут аутопута Бар–Бољари и Термоелектране Пљевља, које су од круцијалне важности за развој Црне Горе, веома су скупе и финансијски изузетно захтевне. Осим тога, фискални капацитет Црне Горе је већ толико сужен да се за дуг период не може улазити у друге, и можда важније пројекте од ових. Док се не створе услови за развој таквих капиталних инвестиција, Црна Гора може диверсификовати своју привредну структуру кроз развој МСП и развој сопствене производње, првенствено у области пољопривредног и прехрамбеног сектора, индустрије и грађевинарства привлачењем гринфилд инвестиција или неких других облика међународне сарадње. У условима великих инвестиција, црногорска мала и средња предузећа се могу бочно прикључити и производити неопходне размењиве и конкурентне производе за потребе овако великих инвестиција и не дозволити да те послове преузму стране компаније и на тај начин повећају и онако огроман увоз црногорске економије.

Дакле, у оквиру одговарајуће стратегије ова предузећа би се требала озбиљније стимулисати одређеним финансијским подстицајима, смањењем административних и бизнис баријера, креирањем повољне инвестиционе климе, прихватањем иновација из области информационих и комуникационих технологија, инвестирање у едукацију запослених и системе образовања, као и праћење праксе у региону и у Европи. Многим предузетницима недостаје познавање модерних технологија, трансфери знања, контроле квалитета, маркетинга и менаџмента, познавања пореских политика и радних односа, као и трансформисање резултата научног рада у конкурентне производе на тржишту. Веома је важно сконцентрисати се на инфраструктуру квалитета, иновације у пословању, рад одговарајућих сертификационих тела и акредитационог система на нивоу државе, како би производи били усаглашени са захтевима на тржишту ЕУ.

2.2. Изазови МСП у Црној Гори

Према истраживању Пословне климе у сектору малих и средњих предузећа које је спровео Центар за предузетништво и економски развој (СЕЕД), пословна ограничења МСП разматрана су у три категорије: административне/регулаторне, економске и личне баријере. Високи општински и републички порези и дажбине, заједно са предугим административним процедурама, из угла МСП сектора, три су најкритичније административне баријере. Ниске цене и нелојална конкуренција (66,3%), отежана наплата потраживања (64,0%) и високи трошкови рада (66,3%) перципирају се као три најзначајније економске баријере. Како би се размотриле могућности и правци унапређења пословног амбијента, сагледани су ставови представника МСП о томе шта држава треба да предузме и обезбеди (Ибид, стр.14-17).

График 1.: Преференције/потребе сектора МСП за мерама унапређења пословања

Извор: СЕЕД, Истраживање пословне климе 2012.

Као што се са графика 1 може видети, сектор МСП сугерише да је потребно смањити порезе и доприносе и обезбедити повољне услове кредитирања. Сваки други испитаник наводи један од ова два предлога, док остали сугеришу конкретнију подршку државе МСП сектору, као и побољшање рада администрације. Некорумпирана привреда са сузбијеном сивом економијом такође је једна од

значајних претпоставки повољног пословног амбијента, сматрају представници предузећа. Специфичне мере унапређења пословања МСП се односе на интензивнију едукацију људи који желе да се баве бизнисом, промоцију Црне Горе као туристичке дестинације, бољу сарадњу са странцима, смањење царинских стопа, поштовање Закона о раду, дужи временски рок за измирење ПДВ-а и једноставнији приступ ЕУ фондовима.

Генерално посматрано, МСП су веома осетљив и рањив сектор привредног пословања. Разлози пропадања МСП могу бити субјективне и објективне природе, а међу најзначајније се убрајају: недостатак искуства које се односи на властито суочавање с практичним функционисањем целине фирме, површна или неадекватно спроведена анализа тржишта, посебно када је у питању будућа тражња, недовољна оспособљеност и вођење административних послова, немогућност предвиђања финансијских токова, немогућност добијања краткорочних кредита од пословних банака или из других извора. Мали предузетници имају лош новчани ток, па због преузетих обавеза према добављачима и ненаплаћених потраживања, често долазе у позицију неликвидности. Плаћање изван рокова генератор је пропадања управо малих фирми, које немају довољну моћ да „финансирају“ и „кредитирају“ недисциплину тржишта и велике системе, који могу, због своје супериорности над малим кооперантским фирмама, сами одређивати доспелост обавеза (Достић, 2003, стр. 30-33). Због наведених разлога, МСП треба континуирана подршка како би постали носиоци конкурентности једне економије и како би постали конкурентни на међународном тржишту.

Ако посматрамо искуства региона, суседна Србија има програм за „Подршку развоја конкурентности МСП у Србији у складу са процесом придруживања ЕУ“ – ACCESS који је покренут у оквиру билатералне сарадње између влада Њемачке и Србије са циљем креирања амбијента у коме МСП могу да постану видљива и једнака са предузећима из ЕУ. У Хрватској постоји стратегија предузетништва до 2020. којој је главни циљ повећање конкурентности домаће економије и подизање бруто додате вредности по запосленом са садашњих €16 хиљада на €23 хиљаде, што ће захтевати даља пореска растеређења, смањење пореског притиска, као и отварање већег приступа финансијским средствима.

У Европи је веома популаран дански и фински модел по коме су ове земље развиле врло опсежан и агресиван програм државне помоћи извозу МСП, мотивишући их да улажу у одговарајуће кооперативне савезе (*network*). Држава је била директно ангажована,

како програмима и фондовима, тако и промотивном подршком извозу МСП. У Европи је познат и лондонски *Tech City*, европско технолошко средиште које пружа потпору предузетницима и привлачи бројне инвеститоре, које је подржано од стране британске владе.

ЗАКЉУЧАК

Мала и средња предузећа су синоними за иновативност, креативност, предузетништво и профитабилност улагања капитала. Овај сектор добија на значају у земљама које остварују убрзан технолошки развој, будући да се преко МСП преноси савремена технологија. МСП имају изузетно значајну улогу у локалном и регионалном развоју једне земље јер су често главни извори нове запослености, а имају велику улогу у спољној трговини једне земље као кооперанти великих мултинационалних и транснационалних компанија. Управо из наведених разлога, а узимајући у обзир основне карактеристике и предности СДИ, са једне стране, и високог степена задужености и висине јавног дуга, са друге стране, сектор МСП кроз привлачење страног капитала може бити један од носилаца конкурентности домаће економије и значајан чинилац у производњи и извозу наших производа и услуга на међународно тржиште. У крајњем, у привлачењу страних директних инвестиција, поготово гринфилд инвестиција, кроз развој малих и средњих предузећа (мада нису искључени ни остали облици међународне сарадње), у будућем периоду бићемо успешни само ако имамо потпуно учешће свих заинтересованих страна – самих предузећа, представника власти на националном и локалном нивоу и потенцијалних озбиљних инвеститора.

ЛИТЕРАТУРА

1. Билас, В. (2006) Потицање иноземних изравних улагања и конкуренција међу земљама, *Зборник Економског факултета у Загребу*, година 4, Загреб, стр.87-100
2. Централна банка Црне Горе (2013), *Годишњи макроекономски извештај ЦБЦГ*, Подгорица, стр.10
3. Централна банка Црне Горе (2014), *Годишњи макроекономски извештај ЦБЦГ*, Подгорица, стр.108
4. Центар за предузетништво и економски развој ЦЕЕД (2012), *Пословна клима у сектору малих и средњих предузећа у Црној Гори- Истраживање 2012*, Подгорица

5. Достић, М. (2003), *Менаџмент малих и средњих предузећа*, Економски факултет, Сарајево, стр.30-33
6. Dunning, J. (1992), *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Addison-Wesley Publishing Company, Boston, p.109
7. Mayer-Foulkes, D. and Nunnenkamp, P. (2005) Do Multinational Enterprises Contribute to Convergence or Divergence? A Disaggregated Analysis of US SDI, *Kiel Working Paper*, No. 1242, Kiel Institute for World Economics, Kiel, p.6
8. Ogawa, E. (2001), *Управљање малим предузећима данас*, Европски центар за мир и развој Универзитета за мир Уједињених нација, Београд, стр.111-113
9. Поповић, М. (2010), *Привредни раст Црне Горе – анализа, дијагноза, алтернатива*, Daily Press, Подгорица, стр.208
10. Ракица, Б. (2006), *Међународни бизнис и менаџмент*, Економски факултет, Београд, стр.53
11. Завод за статистику Црне Горе МОНСТАТ, (2012), *Анализа броја и структуре пословних субјеката за други квартал 2012. године*, Подгорица
11. Жугић, Ј. (2012), *Стране директне инвестиције у пракси транзицијских земаља*, Универзитет Медитеран, Подгорица, стр.96-97
12. United Nations Conference on Trade and Development (2014), *World Investment Report*, New York, Geneva, p.2-3
13. United Nations Conference on Trade and Development (2015), *World Investment Report*, New York, Geneva, p.11-12
14. Yeyati, E. L., Stein, E., Daude, C. (2003) The FTAA and the Location of FDI, in: *Pacific Economic Cooperation Council Trade Forum*, Washington, SAD, p.19

Рад је примљен: 17.06.2016.

Коригована верзија рада примљена: 21.06.2016.

Рад је прихваћен за штампање: 23.06.2016.